

Samuel van Hoogstraten

De illusionist

Samuel van Hoogstraten

De illusionist

Voorwoord

Ongeveer vijf jaar lang kwam Samuel van Hoogstraten bijna dagelijks bij Rembrandt over de vloer. Dat was tijdens zijn opleiding, die bestond uit een combinatie van praktische ervaring en theoretische discussies, in het leerlingenatelier in Rembrandts huis. Het waren Van Hoogstratens vormende jaren. Hier leerde hij het vak van kunstenaar. Hier werd hij volwassen en kroop hij uiteindelijk onder de beschermende vleugels van Rembrandt vandaan. Het is dan ook passend dat we juist in dat huis, het huidige Museum Rembrandthuis, de eerste monografische tentoonstelling over Samuel van Hoogstraten houden. Over Van Hoogstratens boek, de *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst*, is veel geschreven, maar zijn schilderijen zijn enigszins onderbelicht gebleven. Met de tentoonstelling *De illusionist. Samuel van Hoogstraten* en deze bijbehorende publicatie hopen we daar verandering in te brengen.

Onze collega's van het Kunsthistorisches Museum in Wenen deelden dit sentiment. Toen zij van ons tentoonstellingsproject hoorden, besloten ze zich bij ons aan te sluiten, wat resulteerde in de tentoonstelling *Rembrandt – Hoogstraten. Farbe und Illusion* (8 oktober 2024 t/m 12 januari 2025). Samuel van Hoogstraten oogstte namelijk grote roem in Wenen, toen hij daar een aantal jaren was. En om die reden bevinden zich ook nog belangrijke werken van zijn hand in de museale collectie aldaar. Wij zijn onze Weense partner bijzonder erkentelijk voor de prettige samenwerking en uitwisseling

van kennis, en danken in het bijzonder Dr. Sabine Haag (algemeen directeur), Dr. Peter Kerber (directeur Gemäldegalerie) en Sabine Pénot (conservator Gemäldegalerie).

Bovendien werd er voor het eerst gericht materiaal-technisch onderzoek gedaan naar meerdere schilderijen van Samuel van Hoogstraten, die tezamen alle fases in zijn loopbaan beslaan. Hierin werkte Erma Hermens (directeur Hamilton Kerr Institute for Easel Painting Conservation en de afdeling Conservation and Science van het Fitzwilliam Museum) samen met Lidwien Speleers (restaurator Dordrechts Museum), Elizabeth Wigfield, Kim Muir en Allison Langley (restauratoren The Art Institute of Chicago), Francesca Casadio (vice president and Grainger Executive Director, Conservation and Science, The Art Institute of Chicago), Jacquelyn Coutré (Eleanor Wood Prince Curator in Painting and Sculpture, The Art Institute of Chicago), Eva Götz, Elke Obenthaler en Ina Schlama (restauratoren Kunsthistorisches Museum in Wenen) en Johanneke Verhave (schilderijen-restaurator).

De vruchtbare samenwerking droeg bij aan de kennis die zowel in de tentoonstelling in Museum Rembrandthuis, als in de voorliggende publicatie wordt gedeeld. Mijn grote dank gaat uit naar iedereen die heeft bijgedragen aan dit waardevolle boek: auteurs, uitgever, vormgever, vertaler en het team van Museum Rembrandthuis.

Parallel aan de twee tentoonstellingsprojecten en de bijbehorende publicaties, wordt er in samen-

werking met het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis in Den Haag ook aan een online oeuvre-overzicht gewerkt. Op initiatief van en in samenwerking met onze twee senior conservatoren, Leonore van Sloten en David de Witt, en met onvermoeibare inzet van de teamleden van het RKD, zal er tegen de afloop van de tentoonstelling in Amsterdam een volledig oeuvre-overzicht worden gelanceerd op de RKD-website. Zo zal elke onderzoeker, waar ook ter wereld, zich in het werk van de kunstenaar kunnen verdiepen, en kunnen in de toekomst gemakkelijk nieuwe inzichten of onbekende werken worden toegevoegd. De RKD-collega's die we hier specifiek willen noemen en bedanken voor de fijne samenwerking zijn: Chris Stolwijk (directeur), Sabine Craft-Giepmans (hoofd research & development), Sabine van Beek (junior conservator Nederlandse en Vlaamse oude meesters), Marit Angenent (wetenschappelijk medewerker), Frédérique Beerse (beeldredacteur RKD Study Samuel van Hoogstraten) en Yvonne Bleyerveld (senior conservator teken- en prentkunst tot 1800). Voor dit project is tevens de hulp en expertise van een groep externe specialisten ingeroepen, die elk bijdragen aan het aanvullen en bijwerken van de gegevens van de kunstwerken uit Samuel van Hoogstratens oeuvre:

Susan Anderson, An van Camp, Stephanie Dickey, Olenka Horbatsch, Sabine Pénot, Marleen Ram, William W. Robinson, Michiel Roscam Abbing, Nina Schroeder-van 't Schip, Maud van Suylen en Cécile Tainturier. Wij danken ook Stijn Alsteens, Celeste Brusati, Rob Fucci, Volker Manuth, Sander Paarlberg, Ilona van Tuinen en Marieke de Winkel voor hun waardevolle aanvullende inzichten.

Tegelijk met deze catalogus verschijnt een monografie over de eerste leermeester van Samuel van Hoogstraten, geschreven door Michiel Roscam Abbing en Robert Schillemans. De beschrijving van het complete oeuvre van Samuels vader Dirck van Hoogstraten geeft voor het eerst de mogelijkheid om Samuels werk met dat van zijn vader te vergelijken.

Dankzij de enthousiaste en ruimhartige reacties van bruikleengevers uit binnen- en buitenland kon onze tentoonstelling realiteit worden. Als eerste moet het Dordrechts Museum genoemd worden. Zij hebben voor dit project een groot aantal werken afgestaan en bijzonder collegiaal al hun medewerking verleend die nodig was om nu hun stadsgenoot te eren. Verder wil ik bedanken: het Amsterdam Museum, Gemeente Amsterdam (langdurige bruikleen aan het Rijksmuseum), het Rijksmuseum, The Art Institute of Chicago, het Dordrechts Museum, Huis Van Gijn, Hessen

Kassel Heritage, het Aartsbisschoppelijk Paleis in Kroměříž, Fondation Custodia (Collection Frits Lugt), Musée du Louvre, Museum Boijmans Van Beuningen, Kunsthistorisches Museum Wien, LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Kunstmuseum Winterthur en particuliere collecties. Meerdere van hen grepen deze gelegenheid aan om hun eigendommen te (laten) restaureren, wat behalve voor een gezondere toestand van de werken ook weer voor de nodige inzichten heeft gezorgd.

Van doorslaggevend belang voor de realisatie van een dergelijk project is de financiële steun van derden. Voor de ondersteuning van de tentoonstelling gaat onze dankbaarheid uit naar: de Turing Foundation, het Blockbusterfonds, het Cultuurfonds en Fonds 21. De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door de rijksoverheid: de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft namens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een indemniteitsgarantie toegekend. Ook dank ik enkele gulle donateurs van de publicatie: Otto Naumann, Kunsthandel P. de Boer, Koetser Gallery, Mark Weiss Gallery en Sotheby's Londen. Voor hun steun aan de tentoonstelling en de *catalogue raisonné* dank ik Bader Philanthropies: Isabel Bader (in memoriam), Daniel Bader en David Bader. Voor hun steun aan de *catalogue raisonné* dank ik ook de Stichting Familie Van Hoogstraten. Tot slot wil ik de vaste donateurs en sponsors van Museum Rembrandthuis van harte bedanken voor hun niet-aflatende steun: de Huysgenoten en Vrienden van Museum Rembrandthuis, het Amsterdams Fonds voor de Kunst, Kikkoman en Mastercard.

04 Voorwoord
Milou Halbesma

08 Inleiding
Leonore van Sloten en David de Witt

12 Samuel van Hoogstraten, 'den vernuftten en
poëtischen schilder'
Michiel Roscam Abbing

15 De vroege Dordtse jaren
19 Bij Rembrandt in Amsterdam
19 Terug in Dordrecht
19 Triomf in Wenen
20 Opnieuw in Dordrecht
20 Engeland
24 Den Haag
24 De late Dordtse jaren

28 Hoe word je een kunstenaar?
Epcó Runia

30 Van Hoogstratens beroemde traktaat
David de Witt

32 Van Hoogstraten, de tekenaar
Leonore van Sloten

38 De oogbedriegers van Rembrandt en
Van Hoogstraten
Leonore van Sloten

40 Een volmaakt schilderij bedriegt
43 Een illusie van formaat
45 Les in illusionisme
48 Vensterfiguren
53 Hommage aan Rembrandt
53 De overtreffende trap

56 Kijken boven meten
Epcó Runia

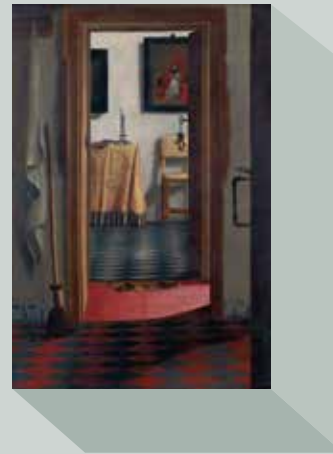
58 Van Hoogstraten en de keizer
Sabine Pénót

60 Kijkspel
Leonore van Sloten

62 Het brievenbord als zelfportret
Sander Paarlberg

- 66 Van Rembrandts nae 't leven tot Van Hoogstratens zichtbaere werelt
David de Witt
- 68 Rembrandts keuze: 'nae 't leven' werken
- 70 Een nieuwe trend: realisme
- 70 Licht en schaduw
- 72 Onderzoekers van kunst
- 75 Concurrentie in het dagelijks leven
- 79 De universele kunstenaar

- 82 De camera obscura
Sabine Pénot
- 84 Het doktersbezoek
Celeste Brusati
- 86 Dansen met schaduwen
Jan Blanc
- 90 Een technische kunsthistoricus avant la lettre
Erma Hermens & Moorea Hall-Aquitania
- 92 Leren door te doen
- 92 Pigmenten en verf
- 93 Grondlagen
- 94 Een overzicht van enkele grondlagen die Van Hoogstraten gebruikte
- 100 Een grote variatie
- 101 Groeperen van ongedateerde werken
- 101 In Rembrandts atelier?
- 103 Bevindingen
- 104 Van Hoogstraten, de prentmaker
Stephanie S. Dickey

- 108 Van Hoogstratens wijde wereld
Thijs Weststeijn
- 111 Contacten in Oost- en West-Indië
- 112 Encyclopedische interesse
- 114 Piercings, tatoeages en vrouwen van kleur
- 116 Mexico overtreft Europa
- 116 Porselein, lakwerk en Japans papier
- 119 Bergen in China
- 120 Uitzonderlijk
- 122 Een Engelse bewonderaar
Sander Karst
- 124 Door Rembrandt uitgedaagd
Leonore van Sloten en David de Witt
- 128 Een vrouwelijke kunstenaar
Stephanie S. Dickey
- 130 Van Hoogstraten als leermeester
David de Witt
- 134 Noten
- 137 Literatuur
- 140 Tontoongestelde werken
- 142 Verantwoording
- 144 Colofon

*Hecgerman...
W...
...
...
...*

Inleiding

Samuel van Hoogstraten is als kunstenaar een beetje ongrijpbaar. Veel namen van zeventiende-eeuwse kunstenaars roepen meteen een beeld op. Johannes Vermeer, Jan Steen, Jacob van Ruisdael – je ziet meteen voor je wat ze hebben gemaakt. Maar voor Van Hoogstraten geldt dat veel minder. Hij maakte een paar absolute topstukken, zoals de *Oude man in het venster* van het Kunsthistorisches Museum in Wenen [afb 3] en *De pantoffels* van Musée du Louvre in Parijs [afb 60], maar zijn oeuvre bevat nog vele andere smaken. Zijn manier van schilderen paste hij geregeld aan, en hij wisselde voortdurend van onderwerp. Veel andere zeventiende-eeuwse Hollandse schilders specialiseerden zich op één terrein en versterkten daarmee hun 'imago'. Maar Van Hoogstraten maakte nu eens een stilleven, dan weer een architectuurstuk, een scène uit het dagelijks leven of een portret, om vervolgens nog een Bijbelse of mythologische voorstelling af te leveren. Hij was allesbehalve een *one trick pony*. Van Hoogstraten vond – net als zijn leermeester Rembrandt – dat je als kunstenaar alles moest doen en kunnen. Daarin was hij, volgens een van zijn eigen leerlingen, behoorlijk ambitieus en eerezuchtig. Als hij iets zag waar een ander succes mee had, wilde hij het zelf ook uitproberen, en liefst nog verbeteren ook.

Eén onderwerp is echter wel exclusief verbonden met Van Hoogstraten, en dat is de optische illusie. Op het gebied van trompe-l'oeils was hij een echte pionier. Hiermee behaalde hij zijn grootste (internationale!) successen. Zijn brievenborden en zijn perspectivische doorkijkjes waren baanbrekend en zijn perspectiefkast met het vervormde interieur geldt nog steeds als een verbazingwekkend kunstwerk. Het is vermakelijke

kunst, waar niettemin een grote kennis van de zichtbare wereld achter schuilgaat. Hier komen Van Hoogstratens twee passies samen: kunst en wetenschap.

In zijn eigen tijd was Samuel van Hoogstraten dan ook de meest befaamde kunstenaar die bij Rembrandt had geleerd. Na de zeventiende eeuw kwam hij echter, zoals wel meer kunstenaars overkwam, in de schaduw van zijn iconische leermeester te staan. Tijd voor een hernieuwde introductie.

In deze publicatie verkennen we de vele kanten van Samuel van Hoogstraten: zijn kleurrijke levensloop en de rol die Rembrandt speelde in zijn ontwikkeling, zijn fascinatie voor het illusionisme en het navolgen van de natuur, zijn wetenschappelijke benadering van het schildersvak, zijn meer intellectuele interesses in verre landen en andere culturen, maar bijvoorbeeld ook een analyse van zijn technische schilderadviezen en zijn eigen toepassingen daarvan.

Uiteindelijk komt het beeld naar boven van een ambitieus kunstenaar die zichzelf niet wilde herhalen en steeds iets nieuws probeerde. Een bereisd man, die nauw contact onderhield met internationale geleerden en met zijn kunst triomfen vierde. Dit boek onthult fascinerende en nieuwe inzichten, groot en klein – zoals de conclusie dat Van Hoogstraten (voor zijn tijd) een vrij lange man moet zijn geweest, met zo'n 1,80m. Een illusionist van formaat dus.

1 Samuel van Hoogstraten
Zelfportret, ca. 1677
Olieverf op paneel, 20 x 16,4 cm
Huis van Gijn, Dordrecht

Samuel van Hoogstraten (1627-1678) was een jaar of vijftien toen zijn voogd hem adviseerde vooral geen schilder te worden, onzeker als het was om met dit ambacht je brood te verdienen. Maar Van Hoogstraten was niet van zijn voornemen af te brengen. Dat bleek een goede beslissing. Door zijn latere leerling en achttiende-eeuwse biograaf Arnold Houbraken werd hij gerekend tot de gelukkige schilders van zijn eeuw, omdat hij 'door de fortuin begunstigt, meest voor de wint gezeilt heeft'. Houbraken maakte tegelijk duidelijk dat er meer bij kwam kijken dan puur geluk: Van Hoogstraten werd gedreven door een 'byzonder naverenden geest'.¹ Iemand die hard werkte, ambitieus en leergierig was. Hij wilde in alles uitblinken en collega's overtreffen en had, volgens Houbraken, bijna overal verstand van, in het bijzonder van de regels van de kunst. Die had Van Hoogstraten vastgelegd in zijn boek *Inleyding tot de hooge schoole der schilderconst* (1678), vol adviezen voor aankomende kunstenaars. Een van zijn adviezen heeft duidelijk betrekking op hemzelf: kunstwerken dienen 'hoogstatelijk' te zijn. Deftig, gezaghebbend en indrukwekkend. Composities moeten iets verhevens hebben en ook in de komende eeuwen 'tot verwondering strekken'. En om 'deftige werken' te maken is een 'verheven geest' vereist. Om dit te bereiken is er geen beter middel, schreef Van Hoogstraten, dan de 'verkeering met wijze en wakkere mannen' en het lezen van 'hoogstatelijke' boeken. Deze doen iemand 'opsteygeren'.² Ook voor Van Hoogstraten zelf was deze maatschappelijke en intellectuele ontwikkeling de rode draad in zijn leven.

Samuel van Hoogstraten, 'den vernuften en poëtischen schilder'

Titel hoofdstuk

10 Samuel van Hoogstraten
Gezicht in een woonhuis, 1662
Olieverf op doek, 264 x 136,5 cm
National Trust, Dyrham Park, Gloucestershire

11 Samuel van Hoogstraten

Lezende jongeman in een renaissancepaleis, ca. 1662-1667

Olieverf op doek, 238 x 173 cm

Dordrechts Museum, Dordrecht

Aankoop met steun van het Mondriaan Fonds en het Nationaal Aankoopfonds van het Ministerie van OCW, Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Thema-fonds 17de eeuwse schilderkunst en haar VriendenLoterij Aankoopfonds), Gemeente Dordrecht, Bedrijfsvrienden Dordrechts Museum en andere fondsen, bedrijven en particulieren

17 Samuel van Hoogstraten

Titelpagina van *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst: anders de zichtbaere werelt*, 1678

Ets 164 x 125 mm

Museum Rembrandthuis, Amsterdam

VAN HOOGSTRATENS BEROEMDE TRAKTAAT

David de Witt

Samuel van Hoogstraten deelde zijn kennis over de schilderkunst met veel mensen. Hij gaf zijn inzichten niet alleen door aan zijn leerlingen en vrienden, maar demonstreerde ze ook tijdens lange reizen naar het buitenland en publiceerde ze in een boek over de schilderkunst: *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst: anders de zichtbaere werelt* [afb. 17]. Het verscheen in 1678, het jaar waarin Van Hoogstraten overleed.

Het belangrijkste doel van het boek was de promotie van schilderkunst bij zowel kenners als beginnende schilders. Van Hoogstraten trad hiermee in de voetsporen van Karel van Mander, die in 1604 zijn *Schilder-Boeck* uitbracht, maar Van Hoogstraten richtte zich veel meer op de theorie en praktijk van het schilderen.¹ Zijn werk bevatte desalniettemin ook enkele biografieën en veel anekdotes over kunstenaars, vooral over de raadselachtige landschapsschilder en prentmaker Hercules Segers, die Rembrandt ook erg bewonderde.² Van Hoogstraten was bijzonder belezen en verwerkte veel materiaal van andere auteurs in zijn werk, met name uit het boek van Franciscus Junius over de schilders uit de klassieke oudheid.³ Voor veel van zijn praktische adviezen, zoals over tekenen (recht op zitten, bijvoorbeeld), licht en kleur, baseerde hij zich op de instructies die hij van Rembrandt had gekregen, waardoor zijn boek een nog grotere betekenis heeft gekregen.⁴

Van Hoogstraten had zijn kennis waarschijnlijk door de jaren heen vergaard en bundelde zijn aantekeningen in boekdelen. Voor zijn *Inleyding* organiseerde hij ze in negen hoofdstukken of 'boeken', die elk naar een van de negen muzen was genoemd. Dit was geen strikt logische aanpak, maar diende meer als hulpmiddel om structuur aan te brengen en de tekst het gewicht van geleerdheid en de klassieke oudheid te geven:

1—Euterpe, muze van de muziek in de rol van redenaar: Van Hoogstraten opent met een bespreking van de motivatie en oorsprong van de schilderkunst en van de tekenkunst als basis van de schilderkunst.

2—Polymnia, de muze van de heilige poëzie afgebeeld als retoricus: Van Hoogstraten wijdt dit hoofdstuk aan het menselijk lichaam en de ideale

schoonheid in proportie en vorm.

3—Clio, de muze van de geschiedenis: hier bespreekt de auteur de historieschilderkunst en het belang van veelzijdigheid en historische en culturele nauwkeurigheid in een afbeelding.

4—Erato, de muze van de (liefdes)poëzie: in dit hoofdstuk gaat Van Hoogstraten in op de nauwkeurigheid van de achtergrond van een tafereel en de kennis van plaatsen, landschappen, architectuur en culturen.

5—Thalia, muze van de komedie: Van Hoogstraten bespreekt hier de compositie, de emotie en het effect van een afbeelding.

6—Terpsichore, de muze van de dans en de lyrische poëzie: in dit hoofdstuk gaat Van Hoogstraten in op kleur, observeren en het nauwkeurig weergeven van de zichtbare wereld.

7—Melpomene, de muze van het treurdicht: dit hoofdstuk gaat over licht en tonaliteit in de context van de geschiedenis van de schilderkunst.

8—Calliope, muze van de epische poëzie: in dit hoofdstuk gaat Van Hoogstraten in op harmonie, kleurverhoudingen en het gerelateerde effect ervan op ruimte en vorm.

9—Urania, muze van de astronomie: Van Hoogstraten sluit af met een overzicht van de toepassing en technische ontwikkeling van de schilderkunst en de waardering ervan in verschillende perioden en culturen, waaronder zelfs in China.

Van Hoogstraten geeft op een enthousiaste manier een grote hoeveelheid praktische en technische adviezen over schilderen in zijn boek, vooral in de tweede helft ervan. Dit is dan ook Van Hoogstratens belangrijkste originele bijdrage om de destijds bestaande theorie en praktijk van de schilderkunst te vernieuwen en hervormen. De Renaissance had de geleerde historieschilder op een voetstuk geplaatst. Van Hoogstraten was zelf belezen en geleerd, en hij gaat dan ook uitgebreid in op de theorie en geschiedenis van de kunst, waarbij hij veel verwijzingen naar andere auteurs en de klassieke oudheid, zoals de muzen, toevoegde. Verder putte hij uit de retorica, niet alleen om de kijker te overtuigen, maar ook om te laten zien hoe de schilderkunst overtuigender kon worden gemaakt door te werken volgens het kernprincipe: 'de natuur in al haar aspecten bestuderen'.

Colofon

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *De illusionist. Samuel van Hoogstraten*, van 1 februari t/m 4 mei 2025 te zien in Museum Rembrandthuis, Amsterdam

Uitgave

WBOOKS, Zwolle

info@wbooks.com, www.wbooks.com

in samenwerking met

Museum Rembrandthuis, Amsterdam

www.rembrandthuis.nl

Samenstelling

Leonore van Sloten en David de Witt

Redactie

Nathalie Maciesza en Epcó Runia

Tekst

Jan Blanc, Celeste Brusati, Stephanie S. Dickey, Erma Hermens & Moorea Hall-Aquitania, Sander Karst, Sander Paarlberg, Sabine Pénot, Michiel Roscam Abbing, Epcó Runia, Leonore van Sloten, Thijs Weststeijn en David de Witt

Vertaling Engels—Nederlands

Susan Ridder

Ontwerp

Glamcult Studio—Marline Bakker

Viktor Dimitrov (assistent)

ISBN

978 94 625 8678 9 (Nederlands)

978 94 625 8680 2 (Engels)

NUR 646

© 2025 WBOOKS / Museum Rembrandthuis

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Partners:

KUNST
HISTORISCHES
MUSEUM
WIEN

DORDRECHTS
MUSEUM

Met dank aan

met speciale dank aan
Isabel Bader (in memoriam),
Daniel Bader en David Bader

het
Cultuurfonds

FONDS 21

Huysgenoten
van Museum
Rembrandthuis

VRIENDEN VAN MUSEUM HET
REMBRANDTHUIS

kikkoman

Otto Naumann, New York

Kunsthandel P. de Boer, Amsterdam

Koetsier Gallery, Zürich

Mark Weiss Gallery, Londen

Sotheby's Londen

De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door de rijksoverheid: de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft namens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een indemniteitsgarantie toegekend.

Samuel van Hoogstraten (1627-1678), een naam om te onthouden. Van alle leerlingen die Rembrandt onder zijn hoede heeft gehad, was hij de meest succesvolle. In zijn eigen tijd dan. Want na de zeventiende eeuw verloor hij zijn bekendheid bij het grote publiek. En dat terwijl hij een geleerde kunstenaar was die voortdurende experimenteerde met verschillende onderwerpen en optische trucs. Op het gebied van illusionisme was hij zelfs een pionier: de 3D-kunstenaar van zijn tijd. Ook schreef hij op late leeftijd een beroemd boek vol met lessen voor een nieuwe generatie schilders - zijn intellectuele meesterwerk. Hoog tijd voor een hernieuwde introductie.

WBOOKS.COM

